

HC 5, 09-12-2020, Waarmee mag de overheid zich bemoeien en waartoe mag de overheid straffen?

Deel 1: Mills schadebeginsel, Mill versus Devlin

In dit deel gaan we in op de volgende vragen:

- Wat **legitimeert overheidsmacht**?
- Waarom mag de overheid zich met burgers bemoeien?
- Waarmee mag de overheid zich bemoeien?
- Is er een privé domein van de burger waar de overheid, maar ook samenleving, buiten moeten blijven?

In deel 2 en 3 bespreken we de volgende vraag:

- Waartoe mag de overheid burgers **straffen**?

Democratie en rechtsstaat

Vanuit democratisch perspectief zou je kunnen zeggen dat de overheid zich mag bemoeien met zaken waar burgers toestemming voor hebben gegeven. Maar zijn er terreinen – beschermd door **mensenrechten** – waar de overheid zelfs met toestemming van de meerderheid niet in mag treden?

Lessigs 'dot theory'

Menselijk gedrag wordt niet alleen gereguleerd door overheidsrecht, maar ook door sociale regels, de markt en de architectuur. Onder architectuur valt niet alleen een object wat je dwingt iets te doen maar ook **'nudging'**. Dit is niet dwingen maar een onzichtbaar duwtje geven. Denk aan bijvoorbeeld geen verkeersdrempel maar schuine witte strepen, geen snoep maar fruit bij de kassa.

Lessig begint in hoofdstuk 7 (p.120) hoe die verschillende regulatoren een bedreiging van onze vrijheid zijn. Zo kan overheidsinmenging (**staat en recht**) een bedreiging vormen voor onze vrijheid. Lessig bespreekt hierbij ook de libertaristen die geloven dat iedere overheidsinmenging te veel is en de vrije markt zijn werk zou moeten doen. De **moraal** vormt ook een bedreiging voor onze vrijheid. Denk hierbij aan de strenge victoriaanse moraal in het midden van de 19^e eeuw (Mill). Ook de **markt** kan een bedreiging vormen voor onze vrijheid. Vaak wordt gezegd dat de markt onze vrijheid juist beschermt, maar bijvoorbeeld socialisten zien de markt als bedreiging. Denk aan bijvoorbeeld arbeiders die gedwongen worden om onder bepaalde omstandigheden te werk te gaan. Lessig wil het vooral hebben over de **architectuur** die onze vrijheid belemmert. Architectuur maakt ons gedrag namelijk mogelijk of onmogelijk. Architectuur spreekt geen behoren uit, maar het is dwang. Lessig wijst er dus op dat die architectuur door de staat en de markt in de samenleving gebruikt kan worden en de vrijheid van mensen kan afnemen. Lessig verwijst naar het boek van J.S. Mill, hier gaan we het nu over hebben.

X.1 On Liberty

Het centrale thema van het boek On Liberty is het vaststellen van de grenzen van de overheid en de samenleving. Welke vrijheden moeten beschermd worden? Mill benadrukt dat juist in een democratie het vaststellen van die grenzen heel belangrijk is. Juist in een democratie bestaat namelijk de kans dat je de overheid gaat wantrouwen. Hij wijst er ook op dat een democratie het risico heeft dat je een dictatuur van de meerderheid krijgt. Mill vindt het belangrijk dat we niet ad hoc per geval bekijken of de vrijheid wel of niet ingeperkt kan worden. Hij vindt het belangrijk om een helder en eenduidig beginsel te hebben. Dit beginsel vertrekt vanuit het uitgangspunt dat een volwassen persoon **soeverein** is over zichzelf. Je moet zelf kunnen beslissen wat je wel of niet doet en er **geen dwang** mag worden uitgeoefend.

Mill: privé versus publieke sfeer

Mill gaat het vooral om de privésfeer, de **handelingsfeer waarin de samenleving en overheid hooguit een indirect belang hebben**. Het gaat hem dus over hoe mensen leven en zich gedragen in een sfeer dat alleen het individu raakt of volwassen en wilsbekwame andere personen die vrijwillig instemmen met de activiteiten die plaatsvinden. Dat is het vertrekpunt van Mills theorie. Maar is dit onderscheid tussen privé en publiek nog houdbaar in onze tijd? Welk gedrag is bijv. nog privé? Gedrag in privé

setting worden bijvoorbeeld door de media publiek. Sommige privé handelingen raken ook de rest van de samenleving door ons sociale stelsel.

Mill: schadebeginsel

Het schadebeginsel van Mill houdt in dat je alleen maar in mag grijpen in het leven en handelen van volwassen en wilsbekwame mensen om schade aan anderen te voorkomen of te bestraffen/ corrigeren. Mill beperkt zich nadrukkelijk tot volwassen en wilsbekwame personen van een beschaafde samenleving.

Formeel is het schadebeginsel dus dat de overheid mag ingrijpen om **schade aan andere mensen te voorkomen en te bestraffen**. Wij als samenleving hebben dus de verplichting om belangen van anderen niet te schaden. We moeten dus bepaalde dingen nalaten. Maar we hebben ook verplichtingen tot handelen jegens specifieke personen (bijv. kinderen). Mill zegt ook dat we een verplichting hebben om een bijdrage te leveren aan de verdediging van de samenleving en haar leden (denk aan dienstplicht). Het is niet alleen maar gericht op het niet schaden van anderen maar dat is wel de hoofdzaak. Mill zegt dus dat de **overheid niet mag ingrijpen om schade aan de persoon zelf te voorkomen/ bestraffen** (indien volwassen en wilsbekwaam) en om vulgair, schokkend of **immoreel maar onschadelijk** gedrag in privésfeer te verbieden/ bestraffen.

X.1 Mill: negatieve vrijheid

Mill zegt we hebben vrijheid van geweten, we mogen denken en voelen wat we willen. Daarbovenop hebben we de vrijheid van meningsuiting. We hebben ook de vrijheid daarnaar te handelen, met inachtneming van schade aan anderen. Ook hebben we het recht te vergaderen met anderen. Er wordt daarom gezegd dat Mill een **negatief** begrip van vrijheid heeft. Want voor Mill is vrijheid de afwezigheid van dwang, inmenging, toezicht en straf. Mill heeft het over de vrijheid **VAN**.

Isaiah Berlin maakt onderscheid tussen negatieve en positieve vrijheid. De vrijheid **TOT** iets is een positief begrip. Voor vrijheid tot iets moet je het vermogen hebben om iets te doen (capaciteit hebben). Je moet ook de mogelijkheid hebben tot die vrijheid (voorwaarden aan omgeving). Onderwijs is ene goed voorbeeld voor vrijheid tot. Je moet de capaciteit hebben om te kunnen leren, maar je moet ook een mogelijkheid hebben om naar school te gaan (betaalbaar, boeken aanschaffen). Het punt dat Berlin wil maken is dat positieve vrijheid een inmenging van de overheid met zich meebrengt, want de overheid moet bijvoorbeeld die mogelijkheid om naar de school te gaan creëren. Door positieve vrijheid perk je de negatieve vrijheid in.

Mill tegen paternalisme en moralisme

Mill pleit tegen paternalisme en moralisme. **Paternalisme** is het ingrijpen in het leven en vrijheid van personen **zonder diens toestemming** omdat dat in diens **belang** wordt geacht. **Moralisme** is het ingrijpen in het leven en vrijheid van een persoon zonder diens instemming omdat gedrag **vulgair, schokkend, moreel verwerpelijk, maar onschadelijk is**.

X.2 Bentham en Mill – utilisme

Je zou denken dat vrijheid voor Mill het belangrijkste is, maar dat is niet zo. Mill en ook Bentham zijn namelijk utilisten. Utilist betekent nut. Mill en Bentham zijn van mening dat we ons gedrag moeten laten leiden door wat **nuttig** is. Meer specifiek hanteerden zij de ‘greatest happiness principle’. Je moet streven naar het grootste geluk voor het grootste aantal mensen in de samenleving. Utilisme wordt ook wel gezien als een stroming binnen het consequentisme. Alle consequentistische theorieën kijken naar de **gevolgen** van je handelingen en beoordelen het gedrag aan de hand van het gevolg en niet zozeer de intentie. Dat betekent dat voor Mill vrijheid niet iets fundamenteels is. Dat is heel gek, want zo lees je het wel in het boek. Maar omdat Mill een utilist is, ziet Mill vrijheid als een **instrument** voor bloei van de maatschappij. Mill zegt vrijheid is geen doel op zichzelf. Het is een empirische vraag waar mensen gelukkig van worden.

X.3 Wolfenden Rapport (1957): Mills schadebeginsel ↔ Kritiek Lord Devlin

In het boek wordt het wolfenden rapport besproken. Dit rapport beroept zich op Mills schadebeginsel. Dit rapport wordt gebruikt om de strafbaarheid van homoseksualiteit af te schaffen. Er werd besproken dat als homoseksualiteit geen schade toebrengt aan anderen en met wederzijdse instemming plaatsvindt, waarom zou de overheid dan mogen ingrijpen? Dit rapport was dus een pleidooi voor het afschaffen van de strafbaarheid van homoseksualiteit. Lord Devlin gaat hier tegenin. De reden voor het ingrijpen gaat niet over instemming tussen twee personen maar het gaat erover of er sprake is van een moreel beginsel die geschonden wordt. Hij geeft als voorbeeld: stel dat iemand instemt dat iemand wordt vermoord, dat keuren we toch ook niet goed? Dus voor Devlin is **niet het ontbreken van instemming leidend, maar de schending van een moreel beginsel**. Hij vindt dit belangrijk omdat de samenleving niet kan bestaan zonder een **gemeenschappelijke en publieke moraal** (cement). Dit komt overeen met Fuller en Ehrlich. Devlin zegt omdat de publieke moraal het cement van de samenleving is, mag de **overheid altijd ingrijpen als die moraal wordt geschonden**. Dus ook in de privésfeer, ook als anderen niet geschaad worden. Devlin kan **geen duidelijk criterium** leveren. Hij zegt het hangt er namelijk vanaf wat in een bepaald moment in een bepaald land de moraal is. Hij zegt je moet niet kijken naar het oordeel van de meerderheid, ook niet strikt rationeel. Je moet kijken naar het oordeel van een redelijke, weldenkende doorsnee-burger. Als deze burger bepaald gedrag walgelijk vindt, moet de overheid dat verbieden.

X.3 Vergelijking Mill – Devlin

Nu zou je denken dat Mill en Devlin radicaal tegenover elkaar staan. Mill is liberaal, Devlin is moralist. Ze hanteren wel beiden een **schadebeginsel**. Mill kijkt naar individueel schadebeginsel en Devlin kijkt naar het collectief schadebeginsel. Devlin heeft dus een ruim schadebegrip, Mill een smalle. Bij Devlin kun je dus sneller ingrijpen. Devlin is net zo **instrumenteel** als Mill. Ze willen beiden dat de samenleving gelukkig is. Geen van beiden verdedigt vrijheid of moraal als **intrinsiek goed**. Mill: als moralisme of paternalisme tot meer geluk zou leiden, dan vrijheid opgeven. Maar Mill denkt juist dat vrijheid tot meer geluk leidt.

X.4 Devlins vooronderstellingen

Je kunt wel vragen stellen bij Devlins vooronderstellingen. Ten eerste zegt Devlin dat er sprake is van een gedeelde publieke moraal. Is dit nog wel het geval? Dit is een empirische vraag. Je krijgt waarschijnlijk verschillende antwoorden van burgers. Ten tweede zegt Devlin die moraal is het cement van de samenleving, het betreft niet alleen het publieke maar ook het private domein. Ook deze noodzakelijkheid is een empirische vraag. Het laatste probleem is wat is nou de redelijk doorsnee burger? Omdat moraal cement is van de samenleving moet wetgever die moraal wettelijk verankeren. Wat is redelijk indien niet per se rationeel maar ook niet stem van meerderheid?

Deel 2: rechtvaardiging van straf: preventieer

Vergelden en voorkomen

In deel 2 en 3 gaan we in op twee theorieën over de vraag waarom de overheid mag straffen. Waarom mag de overheid zich überhaupt met burgers bemoeien? Die bespreken we aan de hand van Beccaria en Lockes contracttheorie. Dan bespreken we waartoe de overheid mag straffen. En hoe rechtvaardigen we straf? Hierbij kijken we naar utilisme en deontologie.

XI.1 Cesare Beccaria

Het boek over misdrijven en straffen van Beccaria is het belangrijkste boek over strafrecht uit de 18^e eeuw. Beccaria was geen filosoof, maar was heel jong toen hij het boek schreef. Zijn visie was in zijn tijd heel revolutionair. Dit komt omdat hij stelde dat straf alleen gerechtvaardigd is als de **preventie** dient: utilistisch antwoord. Ten tweede zegt hij dat straf alleen gerechtvaardigd is indien het in overeenstemming is met het **Lockeaans contract**.

Beccaria over doel van straf: preventie

Beccaria ging in tegen de heersende opvatting over de **vergeldingsleer**. Hij vond dit heel raar. Doel van straf kan toch geen leedtoevoeging zijn? Doel kan ook niet zijn om het misdrijf ongedaan te maken. Beccaria is van mening dat het doel is om te voorkomen, oftewel speciale preventie en algemene

preventie (afschrikking). Hij vindt wel dat er leed moet worden toegevoegd, dit moet groter zijn dan het voordeel van het misdrijf. Maar hij benadrukt vooral dat straf niet te wreed moet zijn. Hij zegt dit werkt namelijk **averechts**. Mensen worden ongevoelig. Bovendien proberen mensen de wrede straffen te ontlopen dus zorgt dit weer voor nieuwe misdrijven. Wat is de juiste verhouding tussen misdaad en straf? Ga je een dief bestraffen door hem te bestelen? Kortom Beccaria strijdt tegen de wrede lijfstraffen van zijn tijd en strijd tegen de heersende vergeldingsleer.

Natuurrecht

Beccaria geeft ook antwoord op de vraag waarom de overheid mag straffen. Waarom mag degene die benadeelt is niet de straf opleggen? In zijn antwoord op die vraag sluit Beccaria aan op John Locke. Locke was aangesloten bij het **natuurrecht**. Het idee van het natuurrecht is dat er naast het positieve recht een **hogere recht** bestaat dat criteria levert ter beoordeling van positief recht. Dit hogere recht is eeuwig en universeel. God is degene die de wereld heeft geschapen en de criteria heeft bepaald hoe mensen moeten leven. Dit ligt besloten in het natuurrecht. Daarom is natuurrecht eeuwig en universeel. Het natuurrecht is kenbaar met behulp van de menselijke rede. Dit volgt uit de natuur en de aard van de mens. Thomas van Aquino en Hugo de Groot zijn ook aanhangers van het natuurrecht.

John Locke

Locke vraagt zich af wat nu eigenlijk het doel is van het overheidsgezag. Locke zegt stel je voor dat er geen overheid was, hoe ziet de **natuurtoestand** er dan uit? Hij zegt de aard van de mens is dat ze onafhankelijk, vrij en gelijk zijn. De mens is alleen aan **natuurrecht** onderworpen. Volgens het natuurrecht hebben mensen recht en de plicht om hun behoud na te streven van leven, vrijheid en eigendommen. Mensen hebben het recht om aanvallers te straffen. Locke zegt in die natuurtoestand is dit niet zo eenvoudig, we leven continu in **onzekerheid**. We kunnen continu belaagd worden door aanvallers. Het zou fijn zijn als we een overheid hadden die handhavende taken op zich zou nemen.

Lockes maatschappelijke verdrag

Burgers en overheid sluiten voor het doel van veiligheid en zelfbehoud een contract met elkaar. Dit noemen we het **maatschappelijk verdrag**. De overheid kan natuurrecht effectiever en rechtvaardiger kan handhaven dan individuen zelf. Effectiever omdat je als individu niet continu op je hoede hoeft te zijn en rechtvaardiger omdat je als individu vaker bevooroordeeld bent. De enige **legitimatie** van de overheid is het borgen van de **veiligheid en zelfbehoud** van de burgers. Dit contract moet je je civielrechtelijk voorstellen. Het is een bindend contract met de voorwaarde dat de overheid zich houdt aan de afspraken. Doet de overheid dit niet? Dan mogen de burgers het contract ontbinden. Je ziet hier dus dat de macht van de staat gelegitimeerd wordt met **instemming** van de vrije en gelijke burgers. Dit is een **democratische legitimering**. Dit is erg bijzonder voor deze tijd omdat er nog helemaal geen democratie was. Locke heeft een grote rol gespeeld in de Franse revolutie, de Amerikaanse onafhankelijkheid maar ook bij de omverwerping van de communistische regimes.

XI.1 Beccaria's contracttheorie

Beccaria stelde dat straffen alleen mag om misdrijven te voorkomen. Bij zijn contracttheorie zegt hij eigenlijk hetzelfde als Locke. Individuen hebben ingestemd met de overheid en een deel van hun vrijheid voorwaardelijk opgegeven met als doel dat de overheid hen beter beschermt dan zij zelf kunnen. Als de overheid hen niet beschermt keren ze terug naar de natuurtoestand. Maar zolang de overheid is gelegitimeerd mar de **overheid onderdanen straffen**. Beccaria zegt dat het recht om te straffen is overgenomen van de burgers. Volgens het natuurrecht hebben burgers recht en de plicht tot zelfbehoud. Hij leidt hieruit af dat ze nooit hun leven aan de overheid kunnen overdragen omdat burgers plicht hebben tot zelfbehoud. Daarom is de **doodstraf ook niet legitiem**.

XI.2 Bentham's panopticon: koepelgevangenis

Beccaria vormt de bakermat van de preventie theorieën. Bentham bouwt voort op Beccaria. Hij heeft het alleen over de **preventietheorie** en niet over de contracttheorie. Straf is volgens hem slechts een middel om de 'greatest happiness of the greatest number' te realiseren. Bentham draagt ook de **architectuur** aan als manier om mensen te beïnvloeden, om preventie te verbeteren. Die architectuur noemt Bentham het panopticon. Dit is een koepelgevangenis waarbij de toezichhouders in het midden

zitten en zo rondom **permanent toezicht** kunnen houden. Ook op de toezichthouders wordt toezicht gehouden.

Deel 3: rechtvaardiging van straf: retributieleer

XI.3 Kant

Immanuel Kant heeft in alle opzichten een radicaal andere visie dan Beccaria, Bentham en Mill. Hij ziet de rechtvaardiging van straf in **vergelding**. Hij heeft ook een ander concept van vrijheid dan Mill. Hij vindt vrijheid een vermogen van mensen om zichzelf de wet te stellen en morele plichten te vervullen en niet de vrijheid van inmenging zoals Mill stelt. Ook op het punt van de contracttheorie heeft Kant een andere visie dan Beccaria. Kant zegt het gaat er niet om waar mensen feitelijk mee hebben ingestemd, maar om de vraag waarmee mensen zouden instemmen als ze maar **redelijk nadachten**. Een van de argumenten die Kant aanhaalt is dat als mensen redelijk instemmen dan stemmen ze wel degelijk in met bijvoorbeeld de doodstraf. Verder gaan we in op het dualistisch mensbeeld van Kant, de homo phenomenon en de homo noumenon.

XI.3 Kants retributivisme

Kants visie staat haaks op dat van Beccaria en andere utilisten. Voor Kant speelt preventie geen enkele rol bij de rechtvaardiging voor straf. Kant vindt **vereffening de rechtvaardiging voor straf**. Die vereffening is gebaseerd op het **gelijkheidsbeginsel**. Er moet **proportionaliteit** zijn tussen het misdrijf en de straf. Bijvoorbeeld op moord staat doodstraf. Kants retributivisme is subtieler dan vergelding. Hij zegt dat je door iemand te straffen de misdadiger serieus neemt, als **homo noumenon**.

Homo phenomenon en homo noumenon

Homo phenomenon is letterlijk de mens als **verschijning**, als fysiek wezen wat we empirisch waarnemen. Als causaal bepaald door verschillende factoren: fysieke en sociale omgeving, genen, cultuur, etc. De homo noumenon is de mens die **redelijk en zedelijk** is (nomos = wet). Die mens heeft een rede als een geweten. Als homo noumenon is hij niet onderworpen aan oorzaken maar aan **redenen** om iets wel of niet te doen. Hij is dus zelf in staat om morele oordelen te stellen. De homo phenomenon handelt **als een dier uit zelfbehoud**. De homo noumenon daarentegen handelt niet uit zelfbehoud maar uit plicht. De homo phenomenon heeft bepaalde belangen zoals eten, veiligheid en beschutting, maar hij heeft geen rechten. Maar de homo noumenon is een drager van mensenrechten en is rechtssubject. De homo phenomenon kan net als dier worden gebruikt als middel om een doel te realiseren. Terwijl de homo noumenon is een doel op zich, mag nooit louter als middel worden gebruikt. Dat betekent dat Kant het nut en geluk verwerpt als criteria om moreel handelen te beoordelen. Maar de waardigheid, rechtvaardigheid en gelijkheid zijn de criteria waaraan we toetsen of iets moreel geoorloofd is of niet.

Retributivisme en preventieleer

Als we het retributivisme en de preventieleer tegenover elkaar stellen zouden we kunnen zeggen dat de preventieleer de mens als homo phenomenon ziet terwijl het retributivisme de mens ziet homo noumenon. Het retributivisme sluit aan bij de deontologie van Kant, dat mensen bepaalde plichten hebben die ze moeten vervullen. Het **utilisme** kijkt naar de **toekomst** en het **nut** van een handeling, dat bepaald dat de straf voor een retributivist gekoppeld is aan verdiensten terwijl de straf van de **preventieleer** gekoppeld is aan de **preventie**. Neem even als voorbeeld een docent die een weekopdracht geeft, dit is gericht op de toekomst zodat je de stof gaat begrijpen. Je bent dan in de preventieleer. Zodra je het tentamen afneemt kijk je terug en kijk je hoe het tentamen is gemaakt, dit is de retributivist. Bij de preventieleer straf je alleen als het nut heeft omdat er bijvoorbeeld delicten voorkomen worden. Je kan dan ook iemand straffen die onschuldig is, als het maar toekomstige delicten voorkomt. Een retributivist is dit ondenkbaar. De **retributivist** is voor het **gelijkheidsbeginsel**. Het misdrijf en de straf moeten proportioneel zijn. De retributivist kijkt dus naar homo noumenon, hij vindt de mens redelijk en zedelijk met een vrije wil. De preventieleer vindt dat de mens gedresseerd kan worden. Voor een preventieleer aanhanger is er geen verschil tussen een straf en een maatregel (TBS) terwijl dat voor een retributivist een principieel verschil is. Denk aan een wilsonbekwame die kan je alleen een maatregel opleggen volgens een retributivist. Het onderscheid tussen oorzaken en redenen is voor de preventieleer niet relevant. De inzet van **architectuur** is dus geen enkel probleem bij de

preventieeler, terwijl de retributivist zou zeggen dat je door architectuur spreek je iemand niet aan als verantwoordelijk wezen maar dwing je mensen om bepaalde handelingen te doen of na te laten.

Overeenkomsten utilistische rechtvaardiging straf en dressuur

De overeenkomst tussen utilisme en de preventieeler en dressuur is dat dressuur een **sturingsinstrument** is voor de overheid om een doel (nut, greatest happiness, veiligheid) te realiseren. In dit idee van dressuur zit geen wederkerigheid tussen burger en overheid en geen machtsinperking van de overheid. Dat is niet nodig want voor de utilist is straf legitiem als het effectief is. Daarbij is niet relevant of de mens als verantwoordelijk wezen wordt aangesproken of dat het als een dier gedresseerd wordt. Voor Kant is dressuur uit den boze omdat de mens een redelijk wezen is dat we op verantwoordelijk moeten aanspreken. Dus dressuur kan je hooguit gebruiken voor mensen die ontoerekeningsvatbaar zijn.

XI.5 Rawls: 'de theorieën zijn antwoord op verschillende vragen'

Zijn retributivisme en preventieeler te verenigen? Dus dat zowel preventie als vergelding een rol speelt in het strafrecht. **Rawls** heeft geprobeerd hier een antwoord op te geven. Zijn analyse was dat retributivisme en de preventieeler/ utilisme een antwoord zijn op **twee verschillende vragen**. De retributivist vraagt eigenlijk waarom een bepaald individu gestraft is en waarom we die individu mogen straffen. Het dan om de vraag waarom die persoon gestraft moet worden en wat de strafmaat moet zijn. Dit is het perspectief van de rechter. De preventieeler stelt de vraag waartoe bestaat het strafrechtssysteem? Je kijkt dan vanuit het perspectief van de wetgever die op zoek is naar manieren om de samenleving zo veilig mogelijk te maken en zich dan afvraagt welke rol het strafrecht daarbij kan spelen. Rawls is later op zijn opvatting teruggekomen. Aan de ene kant weegt de rechter wel degelijk preventie mee, en aan de andere kant kijkt hij ook naar het individu.

Oefenvragen

1. Wat bedoelt Mill als hij zegt dat ieder mens soeverein is? Gebruikt hij het woord "soeverein" dan op dezelfde manier als Austin?
2. Waarom is Mills schadebeginsel in onze moderne samenleving lastiger te hanteren dan in Mills tijd? (p. 243)
3. Hoe zou Mill hebben gereageerd op een verbod op bestialiteit (seks met dieren)? En Devlin? Welke overeenkomsten ziet U desondanks tussen de argumenten van Mill en Devlin? (p. 239) Bestialiteit is strafbaar in Nederland. Bent U het daarmee eens? Op welke gronden?
4. Met wie zou Fuller meer affiniteit voelen? Met Mill of met Devlin?
5. Welke rol speelt Lockes contractstheorie in de preventietheorie van Cesare Beccaria?
6. Waarom is de doodstraf volgens Beccaria niet legitiem? Wat is Kants kritiek op die opvatting?
7. Wat houdt Kants onderscheid tussen de homo phenomenon en de homo noumenon in?
8. Wat is het verschil tussen Mills en Kants begrip van vrijheid?
9. Hoe zou Kant oordelen over de inzet van architectuur om misdrijven te voorkomen?